

ИЗ ЗАГРЕБА у ЦЕА>Е И НАЗАД У СРБИЈУ

Штаб 5. армије ЈА изадо је 10. маја 1945. године у 12 часова наређење штабу 21. дивизије: »10. маја од 13 часова наставља гоњење непријатеља правцем с. Запрешић - с. Дубравица - с. Стара Вас - с. Св. Петар - с. Подсреда - с. Пилштањ - с. Лашко... XXое дивизија мора што прије ослободити комуникацију до с. Запрешић. Штаб дивизије има да регулише што бржи транспорт позадинских дијелова и да се повеже са челном дивизијом II армије, да не би дошло до нагомилавања на комуникацији... «⁴³⁶⁾

ИЗ ЗАГРЕБА У ЦЕЉЕ

Покрет са западне ивице Загреба дивизија је започела у 13 часова 10. маја, са 31. српском бригадом на зачељу. Зачеље дивизије је у 16 часова прошло кроз Запрешић. Долазиле су мање групе домобрана и предавале се штабовима бригада. Дивизија је у једној долини, по ешелонима и са маршевским обезбеђењима пре мрака стигла у рејон села Стара Вас, Моврач и Краљеvec, где су је мештани одушевљено дочекали. Овде је заноћила. Пета бригада стигла је око 20 часова у село Дубравица и сместила се по кућама, а њен штаб у селу Лукавац.

Штаб 21. дивизије издао је борбену заповест за покрет 11. маја, са почетком између 6 и 9 часова, општим правцем кретања: Св. Петар, Подсреда - Козје - Пилштањ - Планина, при чему је штабу 5. бригаде наређено да се креће цестом општим правцем кретања покрета дивизије и по стицању у село Пилштањ да се размести на коначиште, а за смештај може да користи село Лесично.⁴³⁷⁾ Покрет је био веома тежак, посебно за

«« 36. НОР, Хсе, 1, док. 128.

⁴³⁷⁾ АОС, к. 260, Б, ф. 10, рег. бр. 45-2, *Оперативна заповест штаба 21. дивизије*, к. оп. бр. 65, од 10. маја 1945. године у 22.15 часова.

побочнице, које су се кретале по испресецаном земљишту, са великим успонима и падовима.

Јединице 21. дивизије очистиле су просторију села Подсрета, Св. Петар и Пилштања, заробљавале су непријатељеве разбијене јединице и заплениле велике количине оружја, моторних возила и другог ратног материјала.

Једанаестог маја, не знајући вероватно за покрет 21. дивизије, овим правцем, у близини Плиштања, делови хрватских (усташко-домобранских) дивизија,⁴³⁸ напали су на дивизијску комору и на делове 21. артиљеријске бригаде, али су били одбијени. У току ноћи бригада су извршиле напад на непријатеља и потпуно га разбиле. Око 13 часова из дивизије су послати парламентарци за преговоре са непријатељем из 181. немачке дивизије, али без успеха.

Бригада се 12. маја налазила на путу за Цеље. Око 15 часова је стигла у с. Св. Петар, где је штаб бригаде примио наређење штаба дивизије о поседању положаја. По том наређењу 5. бригада је на поменуте положаје стигла око 23 часа и један батаљон поставила на к. 698 оријентишући га према Копривници, један батаљон југозападно од с. Св. Петар, с. Печице, к. 683 и један батаљон са штабом бригаде на Пусти врх, са главним борбеним задатком да не дозволи непријатељу да се овим правцем неометано повлачи. Бригада је овога дана заробила 15 непријатељских војника и запленила осам пушака.

Разбијени остаци трију хрватских (усташко-домобранских) дивизија повлачили су се правцем: Растес - Сеново - Лесковец - Забуковје - Сребреник - Мало Подгорје и даље. Усташе су се 13. маја налазиле на око 3 км западно од друма Подсрета - Козје, покушавајући узалудно да се пробију према северозападу. Од заробљеника се сазнало да ове усташе још увек имају један топ и један тешки минобацач, али и врло мало муниције.

Дивизија је овога дана почела да стеже обруч око ових 400 усташа и нешто домобрана.

Пета бригада је по наређењу штаба 21. дивизије из рејона Печица, 13. маја у 0.30 часова извршила покрет и на означену просторију стигла у 6 часова, док је 3. батаљон стигао тек у 13.30 часова. Бригада је заузела положаје на линији: Велики Камен - Мали Камен - с. Чрета. Усташама су били затворени сви правци повлачења.

⁴³⁸> 36. НОР, Хсе, 1, док. 140, Објашњење број 3. Реч је о остацима 1, 3, 7, 8. и 9. хрватске (усташко домобранске) дивизије.

Бригаде су уз подршку артиљерије претресале земљиште и све више стезале обруч око усташа, који нису ни намеравали да организују неки нарочити отпор. Пробијао се како је ко знао и умео и како је пронашао правац бекства са ове територије. Многи су погинули, а многи су се предали, док су трећи - у већини - успели да се пробију према југословенско-аустријској граници.⁴³⁹

Пета бригада је овога дана заробила око 50 усташа и нешто домобрана, а заплењено је много другог ратног материјала и војне опреме.

Јединице 5. бригаде 14. маја налазиле су се на просторији села Сусак, где су се истурала јака обезбеђења али се и одмарала. Без борбе ове јединице су заробиле око 500 усташа и домобрана, који су били без оружја јер су га претходно побацали по околним шумама. Заплењено је само десетак пушака. Међу заробљенима били су и један мајор и један поручник. Око 22 часа бригада је, по наређењу штаба дивизије извршила покрет са просторије села Преласко, Седларјево, правцем с. Подчетртек према Цељу, али је по накнадном наређењу штаба 1. армије у покрету заустављена у Подчетртеку, где је остала на одмору и сређивању. Бригада је у околне шуме слала јаче патроле, које су до 14 часова истога дана прикупљале заробљенике што су се добровољно предавали и спроводиле их у заједнички логор.⁴⁴⁰ У Подчетртеку је заплењен огроман ратни материјал: 13 топова разног калибра са извесном количином муниције, три бацача 82 мм, пет камиона и један мали ауто, као и извесна количина другог ратног материјала.

У Подчетртеку бригада је остала и 15. и 16. маја. Борби није било. Непријатељ се појављивао у мањим групацијама од петорице-шесторице, који су се предавали бригадним и батаљонским патролама. Непрестано је чишћена околина, претресане су околне шуме али није се наишло на веће групе непријатеља. Штаб дивизије наредио је 16. маја да у бригадама почне плански рад на војно-политичком уздизању бораца и старешина по предвиђеном плану и програму. У току овог дана једна бригадна патрола заробила је 25 усташа и домобрана.⁴⁴¹ Већ овога дана у јединицама бригаде коришћено је време за унутрашње сређивање а извршена је и смотра батаљона.

«9) 36. НОР, Хое, 1, док. 140.

⁴⁴⁰ АОС, К. 253, рег. бр. 51/7, *Борбени извештај штаба 21. дивизије ЈА*, оп. бр. 43, од 15. маја 1945. године штабу 1. армије ЈА за 14/15. мај 1945. године.

⁴⁴¹ АОС, К. 253, рег. бр. 60/7, *Борбени извештај штаба 21. дивизије ЈА*, к. пов. бр. 43, од 17. маја 1945. године штабу 1. армије ЈА, за 16. мај 1945. године.

У Подчетртеку је бригада остала и 17. маја. Пре подне су јединице изводиле пешадијски егзерцир - јединачну обуку и вежбале парадни марш. По депеши штаба 21. дивизије бригада је извршила прераспоред положаја за сва три батаљона: јужно од села Мајншек, к. 452, па северно од ове коте села Горца, ослањајући се на пут који води југоисточно од села Трдице (1. батаљон), затим лево од овог крила, па улево преко Именске Горице, к. 306, к. 264, преко главне цесте, са левим крилом на реци Буч (2. и 3. батаљон), где је успостављена веза са деловима 4. бригаде, која је била размештена у селу Козје. Пред овим сектором бригада и њени батаљони истурали су даљне патроле, чији је задатак био извиђање и испитивање терена и евентуалног присуства непријатеља на том сектору. Патроле и јача извиђачка одељења у току овога дана заробили су 60 домобрана и усташа и пет Немаца, а заплењено је 20 пушака, један пушкомитраљез »шарац« и »збројовка«.

Како су делови 48. македонске дивизије ликвидирали заостале непријатељске групе на овом сектору, то су се сви батаљони 5. бригаде око 18.30 часова вратили у Подчетртек.

Све јединице 21. дивизије већ ујутру 18. маја наставиле су са војнострукчном обуком и идеолошком изградњом бораца и старешина. Пре подне је извођен пешадијски егзерцир, проучавана су нека правила јединачне обуке и стражарска служба, а поподне одржавани часови политичке обуке по четама. Пошто су добијени обавештајни подаци о присуству и кретању мањих непријатељских група у околини Подчетртека, на терен су послате јаче извиђачке групе ради њихове ликвидације.

Осамнаестог и 19. маја почеле су припреме за покрет у правцу Запрешиха и Брежице, где је планирана прослава годишњице формирања дивизије. Тачно у 18 часова 19. маја бригада је, делимично на камионима, а делимично пешке извршила покрет и стигла у с. Зденци и с. Јаворје и ту се одмарала, шалл/ћи јаче патроле у ближу и дад>у околину ради прочешљавања терена и хватања мањих залуталих група усташа и домобрана.

На дан 20. маја у селима Јаворје и Брдовец свечано је прослављена годишњица формирања Двадесет прве дивизије, а затим је извршен свечани дефиле свих њених јединица. После подне била су организована масовна спортска такмичења јединице 5. бригаде, а од 20 до 22 часа за борце и старешине дата је биоскопска представа »Ослобођење Украјине«.

У селима Јаворје и Брдовец 5. бригада је остала и 21, 22. и 23. маја. Време одмора у потпуности је искоришћено за војностручну обуку и идеолошку изградњу борачког и старешинског еастава. Највише је извођена настава у пешадијском егзерциру, затим и чишћење оружја свих врста, као и врсте кретања и радње у месту. Свако поподне извођена је двочасовна политичка обука, а увече су борци ишли у биоскоп.

За време боравка и борбене активности 5. бригаде (од 10. до 21. маја 1945. године) на просторији Кршког и Цеља батаљони су имали основни борбени задатак да штите главне комуникације и да чисте терен од преосталих усташких и домобранских група и банди које су лутале овом просторијом у безуспешним покушајима да се домогну државне границе према Аустрији и да се тамо - ако буду приморани - предају Англо-Американцима. Све јединице 21. дивизије беспрекорно су извршиле добијени борбени задатак и потпуно очистиле ову просторију. Заробљено је 625 непријатељских војника (пет Немаца, 70 усташа и 550 домобрана), међу којима један мајор и један поручник. Заплењено је 138 комада разног оруђа и оружја (120 пушака, 13 топова разног калибра, три бацача 82 мм, један »шарац« и једна »збројовка«), као и пет камиона и један мали аутомобил.

Тиме је завршен историјат борбеног пута 5. српске народноослободилачке бригаде, из Велике Плане под Великим Јстрепцом до у близину Цеља, пут дуг скоро 2.000 километара.

ПОВРАТАК У СРВНЈУ

Већ 23. маја 1945. године, сходно заповести штаба 1. армије, све јединице 21. дивизије започеле су припреме за повратак у Србију.

У 3 часа 24. маја 1945. године све јединице 21. дивизије кренуле су са дотадашње просторије правцем: Запреших - Подсреда - Стењевац - Врапче - Загреб - Сесевете.

Пета бригада, заповешћу штаба 21. дивизије, била је одређена у дивизијску претходницу и 24. маја стигла је у с. Кобиљак, а 24. маја у село Новоселец. Поподне је у бригади свечано прослављен рођендан врховног команданта ЈА, маршала Тита.

Дана 26, 27. и 28. маја бригада се налазила у Кутини, и тих дана је извођена војна обука и политички рад. На дан 28. маја у 4 часа пошао је правцем: Кутина - Банова Јаруга - Пољане - Липик - Пакрац и увече се сместила у селу Кусоње, североисточно од Пакраца. У 4 часа ујутру 29. маја кретала се правцем. Пакленица - Рајчић - Окучани - Нова Градишка, и сместила се изван града, између Градишке и села Раштана, где је и коначила. Био је то напоран дневни марш од 32 км обављен је у времену од 4 до 13 часова (једног дана), са једним одмором од једног часа. На дан 29. маја бригада се одмарала у селу Јазавица, а 30. маја, у 11.30 часова стигла је у село Лужани, где се одмарала и остала и 31. маја. Извођена је војна обука и политички часови.

Из села Лужани бригада је кренула у 8.30 часова 1. јуна 1945. године и у 9.30 часова са свим деловима стигла на железничку станицу Ориовац.⁴⁴² Пешадија је укрцана за Земун 2. јуна који је кренуо тачно у 16.30 часова, а комора је наставила колима.

У Земуну, у касарни на Бежанији, бригада је остала у времену од 3. до 6. јуна 1945. године. Јединице су се одмарале и изводиле војну и политичку обуку. На Бежанијском пољу, 4. јуна 3. батаљон је свечано предао прелазну заставицу батаљону, који је постигао највише успеха, у војној и политичкој обуци, а увече је културно-просветна екипа бригаде дала велику приредбу за борачки састав бригаде. На дан 7. јуна 5. бригада је, у саставу своје дивизије, учествовала у свечаној паради и дефилеу у Београду, и већ исте вечери са београдске железничке станице кренула за Александровац (у Жупи), у који је стигла у 9 часова 7. маја, и ту се разместила: штаб бригаде, 4. батаљона, команда позадине, комора и санитет смештени су у Александровцу, 1. батаљон у селу Витково, 3. батаљон на путу за варошицу Брус а 2. батаљон на путу за Куршумлију.

За 8. јун 1945. године у операцијском дневнику 5. бригаде записано је: »Пошто је бригада дошла у Србију, на сектор Александровац - Куршумлија - Брус на нове задатке мирнодопске изградње и усавршавања војничког кадра и војске, бригада је отпочела редовна занимања по распоредима које смо добијали од штаба дивизије«. Тиме је и завршен операцијски дневник 5. бригаде, са чијим се вођењем почело 28. августа 1944. године.

⁴⁴²> АОС, к. 256, рег. бр. 15-1/1, Извод из операцијског дневника штаба 21. дивизије, к. оп. бр. 43, од 1. јуна 1945. године штабу 1. армије ЈА, за период од 21. до 31. маја 1945. године, и операцијски дневник штаба 5. српске бригаде, као под 321.

Борбени пут Треће јужноморавске, односно од маја 1944. године Пете српске народноослободилачке бригаде, а од 14. јуна и ударне, из села Велика Плана под Великим Јастрепцем, од 14. јануара 1944. године када је бригада формирана до 24. маја 1945. године, када се вратила у Србију, у Александровац у Жупи, водио је кроз Топлицу, Расину и Јабланицу на Копаоник, преко Ибра у Шумадију и Београд, а онда преко Саве на Сремски фронт (Мартинци, Генерални канал, Оток, Шаренград), у десантну операцију на Дунаву и у борбе за коначно ослобођење наше земље (Баково, Нова Капела и Нова Градишка (кроз Славонију), затим Иванић-Град, Новска и Банова Јаруга (кроз Мославицу) на Загреб и до Цеља. Био је то борбени пут дуг преко 2000 километара.

Од око 350 бораца, колико је имала при формирању, Пета бригада је већ у септембру 1944. године нарасла на око 800, а на Сремском фронту на преко 2.400 бораца и старешина, мада је то још увек било скоро хиљаду људи мање од бројног стања осталих бригада. Бригада је на свом борбеном путу вршила само три мобилизације - маја и јуна 1944. године у Топлици, делимично септембра исте године у крајевима око Гуче и Пожеге и једну у Шумадији - августа 1944. године, када је попуњена једним батаљоном из тада расформиране Шесте српске бригаде 21. дивизије, а као по неком неписаном правилу из Допунског батаљона добијала увек знатно мање људи од осталих бригада Првог пролетерског корпуса, односно Прве армије ЈА у чијем је формацијском саставу била.

Борбени пут Пете српске ударне бригаде био је дуг и напоран, испуњен скоро свакодневним и дугим и напорним маршевима и жестокиим борбама са непријатељем свих боја и врста. Бригада се борила против немачких, бугарских, четничких, балистичких, усташких, домобранских и усташко-домобранских и осталих квислиншких и колаборационистичких тактичких и оперативних јединица и борбених група, међу којима су најпознатије и најистакнутије биле: немачке јединице (5. полицијски пук »Дизенер«, 118. пешадијско-ловачка, 22. пољско-ваздухопловна, 41. тврђавска-пешадијска, 1. СС брдска и злогласна 7. СС брдска дивизија »Принц Еуген« и многе мање јединице), затим бугарске (делови 27. и 22. пешадијске дивизије 1. бугарског краљевског окупационог корпуса), па јединице тзв. Независне Државе Хрватске, хрватске (усташко-до-

мобранске 3. и 6. дивизија), четничке јединице (Расинско-топлички корпус, Четврта група јуришног корпуса потпуковника Драгослава Рачића, Горска гарда мајора Николе Калабића) и многе друге квислиншке и контрареволуционарне јединице, међу којима су били одреди Српске државне страже (Недићев СДС) и Српски добровољачки корпус (СДК Димитрија Лзотића) и многе друге, мање јединице.

Свесни своје немионовне пропасти и пропасти немачког Рајха и његових марионетских творевина (НДХ и Недићеве Србије) и фашистичке Бугарске, војници и старешине ових јединица огорчено су се борили и на крају рата огорчено бранили поседнуте положаје, уз повремене, понекада и веома успешне офанзивне акције. Њихов борбени морал скоро да никада није опадао, напротив у последњим месецима рата чак је и растао, јер су сви они желели да живи да дођу до граница своје земље и избегну заробљавање на југословенској територији и да се, ако већ на то буду принуђени, тамо предају Англо-Американцима, а не Црвеној армији и Југословенској армији.

Борбена обученост свих ових окупаторских, квислиншких и колаборационистичких непријатељских јединица и група против којих се борила Пета ударна бригада била је висока. Најчешће су то биле немачке јединице, искусне и у другом дугогодишњем светском рату прекаљене дивизије, са веома искусним старешинским кадром и солидним познавањем ратне вештине и у нападу и у одбрани. Наоружање свих тих јединица било је увек добро. Имали су много артиљеријских (чак и тешких) оруђа и минобацача, а повремено су у борбу (као у седмој офанзиви, на Руднику, код Београда и на Сремском фронту најчешће) уводили и тенкове, а увек су имали доста аутоматског оружја, мада нису имали значајну подршку сопствене авијације. Увек су располагали са много муниције, посебно митраљеске и артиљеријске, тако да се на Сремском фронту дешавало да Немци на одбрамбени сектор Пете бригаде само у једном дану испале и по 200 артиљеријских граната, од којих је бригада трпела и одговарајуће људске губитке.

На свом борбеном путу од Велике Плане (топличке) преко Београда и Сремског фронта до Цеља Пета српска ударна бригада је изводила све видове борбених дејстава: организоване заседе (против Бугара на Умци), нападне акције, организовање рововске војне и упорна одбрана поседнутих положаја. Извела је и неколико најтежих видова офанзивних акција

- напада на непријатељске гарнизоне у насељеним местима: Куршумлија, Блаце, Брус, Пожега, Рудник, Београд, Баково, Нова Капела, Нова Градишка, Иванић-Град, а затим учествовала и у ослобођењу Загреба. У свим тим борбеним дејствима, пре свега у борбама у Србији (до борби за Београд), а и у завршним операцијама, маневар, често и марш-маневар били су основни вид њених дејстава, док се на рововску војну прешло тек на Сремском фронту.

У сукобу са непријатељем такве обучености и наоружања Пета бригада, и поред великих и драгоцених људских губитака и повремених повлачења на оближње полазне положаје за напад, редовно је побеђивала, захваљујући пре свега високом борбеном моралу бораца (од којих је огромна већина била мобилисана и без довољно војничког искуства и релативно неизграђене политичке свести), који је стално растао што је вођено више борби и људство излагано скоро свакодневним изванредним физичким и психичким напорима. Напоредо с тим расла је и политичка свест борачког кадра, тако да је већ у завршним операцијама за ослобођење земље Пета српска ударна бригада представљала истакнуту борбену јединицу у Првој армији ЈА високе политичке свести и испоњених запажених успеха, па је неколико пута била у армијској резерви, а добијала је и важне борбене задатке, као што је десант на Дунаву са форсирања Дунава, збацивање непријатељу иза леђа и олакшавање јединицама на главном удару пробоја Сремског фронта. На свом борбеном путу бригада је ослободила преко 80 насељених места, међу којима и варошице Брус, Александровац, Блаце, Ариље, Гучу, Горњи Милановац, Рачу (крагујевачку), Илок, Баково, Нову Капелу, Нову Градишку, Дуго Село.

О жестини свих тих борби речито говоре и укупни подаци о обостраним људским и материјалним губицима.

У жестоких борбама са тако јаким и обученим и добро наоружаним непријатељем свих боја и врста 5. српска ударна бригада нанела му је велике људске губитке, и из непријатељевог борбеног строја избацила 4.612 војника и старешина, од којих 1.906 погинулих (1001 Немац, 193 Бугарина, 373 четника, 18 љотићевца, 8 албанских балиста, 196 усташа и 117 домобрана), затим 1615 рањених, мада је тај број знатно већи, јер нема одговорајућих података, а и непријатељ је на Сремском фронту после успешних противнапада успевао да извуче своје рањенике (976 Немаца, 98 Бугара, 142 четника, 17 љотићевца, 257 усташа, 121 домобрана и 4 албанска балиста), затим 1544

заробљених (376 Немаца 16 Бугара, 54 четника, 124 усташе и 974 домобрана).

У скоро свакодневним борбама са непријатељем за ослобођење наше земље и за победу социјалистичке револуције Пета српска ударна бригада је имала велике и драгоцене људске губитке. У њеном борбеном историјату утврђује се да су укупно 2.142 борца и старешине испала из борбеног строја. Од ових 912 погинулих и подлеглих тешким ранама, 1.056 теже и лакше рањених, 58 контузованих и 116 заробљених и несталих у борбама, укључујући ту и дезертере, од којих је огромна већина прешла у друге јединице, што значи преко 80% свег борачког и старешинског састава било је повремено или стално ван борбеног строја, јер су се рањеници враћали у јединицу. Велики број погинулих бораца и старешина један је од значајних показатеља жестине вођених борби против непријатеља и величине доприноса Пете бригаде коначном ослобођењу земље од окупатора. Од укупног бројног стања бригаде (просечно 2.400 људи) погинуло је 820, односно 34% укупног борачког и старешинског кадра, што, ако се зна да и теоретски проценат од 15%, показује високу оцену борбених квалитета бригаде и њеног доприноса општој борби.

Највећи број избачених из борбеног строја бригаде био је на Сремском фронту. У борбама вођеним у времену од оснивања бригаде до закључно са борбама за ослобођење Београда (од 14. јануара до 20. октобра 1944. године), значи за 10 месеци борби, из строја бригаде отишло је 487 бораца (123 погинула, 239 рањених, 17 контузованих и 108 несталих), док је на Сремском фронту и у борбама за коначно ослобођење земље из борбеног строја избачено 1.655 бораца и старешина (697 погинулих, 909 рањених, и осам заробљених), што речито казује да је бригада заиста била носилац идеје братства и јединства, јер је у борбама за ослобођење Срема, Хрватске и дела Словеније дала 697 жртава (само погинулих и подлеглих тешким ранама).

Велики губици у људству бригаде на Сремском фронту тумаче се дугим временом борбених дејстава на непокривеном равничарском земљишту, слабијим фортификацијским уређењем сопствених положаја за разлику од Немаца који су те положаје раније плански изградили, као и изразитим премоћима непријатеља у тешким оруђима (артиљерија и минобацачи), понекада и тенкови. Много је било и демонстративних и узнемиравајућих напада које је бригада изводила по наређењу штаба дивизије, а и неколико пута је вршено насилно извића-

ње уз велике губитке. До великих губитака долазило је несумњиво и из разлога политичке природе, као када је наређено да ее Катедрала у Бакову не сруши иако је са ње непријатељ отварао најгушћу и најжешћу митраљеску ватру на наше стројеве на улицама и на отвореном простору. Бригада је на Сремском фронту - нарочито у почетку - имала велике губитке и од мина које су Немци постављали и вешто маскирали испред својих положаја. Посреди је било неискуство, како бораца, тако још више старешина, у ратовању на равничарском земљишту и у позиционој одбрани, као и недостатак времена за обуку бораца за савлађивање минских препрека. Штаб дивизије је ипак закаснио са формирањем минерских курсева за борце из бригада, али је и то било плаћање крвавог данка сопственом неискуству.

Сви војни и политички руководиоци у бригади истицали су се изузетном личном храброшћу и оданошћу циљевима народноослободилачке борбе и борбе за истеривање окупатора из наше земље. О томе речито говоре и подаци о великом броју погинулих руководилаца у петнаестак месеци маршева и борби Пете бригаде. Погинуло је преко 70 руководилаца, од којих 47 војних, тројица интендантских и 20 политичких, односно седам из десетине, 15 водних, 32 четна, 15 батаљонских и један бригадни руководилац.

Од 47 погинулих војних руководилаца, седам су били десетари, 13 командири водова, 12 командири чета, седам заменици командира чете, четири команданти батаљона, два заменици команданта батаљона, један ађутант, један обавешатајни официр батаљона, једна шеф наоружања бригаде.

Погинуло је укупно 20 политичких руководилаца, од којих два водна делегата, 12 политичких комесара чета, један помоћник политичког комесара чете, три омладинска руководиоца батаљона, један политички комесар батаљона и један помоћник политичког комесара батаљона.

Рањено је преко 70 војних и политичких руководилаца батаљона, почев од команданта и заменика команданта бригаде па све до десетара.

Велику и изузетну личну храброст показале су и жене борци и руководиоци у бригади. Оне су биле политички руководиоци чета, омладински руководиоци чета и батаљона и четне болничарке и санитарски референти батаљона. Од преко 50 жена које су прошле кроз борбени строј Пете српске ударне бригаде, погинуло је њих шеснаест, а велики број је био тешко или лакше рањен.

Не постоје детаљни подаци о ратном плену који је задобила бригада. Они су највећим делом забележени збирно у извештајима штаба 21. дивизије, али је тај ратни плен био велики. Заплењено је: 930 комада оружја (888 пушака, 28 пушкомитраљеза »шарац«, четири пушкомитраљеза »брно«, пет стројница, једна »збројевка« и четири пиштоља), као и 19 тешких оруђа и један минобацач 50 мм, пет минобацача 82 мм и 13 топова разног калибра. Заплењено је доста муниције: 343 ручне бомбе, преко 3.000 метака, углавном митраљеских, 60 артиљеријских граната и 58 сандука пушчане муниције. Од возних средстава заплењена су 23 камиона, један аутомобил, троја кола са опремом и девет товарних коња. Заплењено је доста ратне и војничке опреме преко 180 пари одеће, исто толико пари обуће, 120 шаторских крила, 80 фишеклија, три телефона, три писаће машине, и много намирница (преко 1000 кг хлеба и брашна). Бригада је истовремено уништила много непријатељске опреме, возила, два авиона, 25 камиона, четири локомотиве, 21 железнички вагон, а у ваздух је дигнуто 19 километара железничке пруге и демолиране су три железничке станице.

Материјални губици бригаде били су далеко мањи од оних код непријатеља. Изгубљено је 29 комада оружја (18 пушака, осам пушкомитраљеза »шарац«, два пушкомитраљеза »брно« и једна противтенковска пушка), два минобацача 50 мм.

Поред основног задатка - борба за ослобођење земље од окупатора, квислинга и колаборациониста и за победу социјалистичке револуције - Пета српска ударна бригада са јаком бројном и квалитетном партијском и скојевском организацијом искусним и квалитетним политичким и партијским кадром успешно је извршавала и друге политичке и културно-просветне задатке усмерене пре свега на изградњу високе политичке свести и подизања културно-просветног нивоа њених бораца и старешина. Радило се интензивно по програму виших штабова и партијско-политичких форума и по плановима доношеним самоиницијативно у штабу бригаде.

Бригадна партијска и скојевска организација, политички органи, штабови и команде успешно су, као уосталом и цео борачки састав, сарађивали са политичко-партијским организацијама и органима народне власти на терену којим се бригада кретала и на којем је изводила своја борбена дејства пружајући им свестрану помоћ. Ослобађајући нове територије од

непријатеља бригада је формирала нове органе народне власти и политичко-партијске организације или помагала у њиховим формирању.

Пратећи снагу и борбене квалитете непријатеља и борбене и политичке успехе које је постигла Пета српска ударна бригада у борби против њега и њена дејства у целини, сагледава се онај велики допринос бригаде општој борби за ослобођење Југославије од фашистичке окупације на њеном дугом борбеном путу од Великог Јастрепца до Цел>а и за победу социјалистичке револуције. То је њен допринос великој мисли маршала Тита »Наше ослобођење је наше дјело«, изреченој приликом његовог промовисања за првог доктора војних Наупа.

Бригада је по свом саставу била права јединица братства и јединства. У њеним редовима храбро су се борили Срби, Црногорци, Македонци, Хрвати, Словенци, Роми, Мађари, Италијани и Руси.

Пета бригада је дала велики број војних и политичких руководиоца, а два њена руководиоца, Пане Букић и Обрад Лазовић Живко, проглашени су за народне хероје Југославије.

За постигнуте успехе у борбама против окупатора и контрареволуције широм Југославије бригада је добила неколико високих признања. Она су поређана у витринама јединице у Прокупљу која наставља револуционарне традиције Пете српске ударне бригаде. Бригада је још у јуну 1944. године проглашена ударном, као и све три бригаде 21. дивизије, а после рата два пута је одликована Орденом заслуга за народ са златном звездом. Сваке године 14. јануара у Великој Плани (топличкој) у Прокупљу свечано се прославља годишњица формирања бригаде, којој је један топлички сељак, 14. јануара 1944. године, упутио само једну поруку: »Немојте, децо, да обрукате своје очеве!« Јединица која наставља традиције Пете српске ударне бригаде за своје изванредне успехе у борбеној обуци и политичком раду на настављању њених револуционарних традиција (Војна пошта 2558-Прокупље) добила је: Плакету СУБНОР-а Југославије, Златну плакету града Вуковара и Златну плакету града Загреба.